

Тетяна Бевз

ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ: ТРАДИЦІЇ Й ІННОВАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Стаття присвячена модернізаційним процесам в Україні у зв'язку зі здобуттям незалежності. Акцентується увага на змінах системних якостей політичного життя і функцій інститутів політичної системи під час переходу від традиційного суспільства до сучасного.

Ключові слова: політична модернізація, політичний розвиток, реформи.

Tetyana Bevez. Political process is in Ukraine: traditions and innovations of political modernization. The article provides an analysis of modernization processes in Ukraine in connection with the gaining of its independence. Attention is focused on the changes of system qualities of political life and functions of political system' institutions during the transition from traditional society to modern one.

Key words: political modernization, political development, reforms.

У політичній науці перехід від традиційної політичної системи до сучасної позначається термінами «політичний

розвиток» або «політична модернізація». Поняття «розвиток» і «модернізація» були введені в західній політології для віддзеркалення динаміки політичного життя, позначення процесів її зміни, а також для визначення рівня політичного розвитку суспільства. Здійснення моделі західної модернізації надає можливість країнам, які розвиваються, створити сприятливі умови для подолання соціально-економічної, технологічної і культурної відсталості. Політична модернізація – це тривалий, цілеспрямований процес інституційних змін політичної системи.

Перехід до сучасної політичної системи не є абсолютно незворотним і поступальним процесом зміни системних якостей політичного життя та становлення політичної демократії. Створення нового політичного порядку пов'язане з переходом на інші принципи і механізми соціальної еволюції, а цей перехід характеризується власними протиріччями. По-перше, процеси раціоналізації суспільних стосунків, затвердження універсальних принципів ефективності, доцільності і індивідуалізму, формування і закріплення демократичних інститутів натрапляють на колективістські цінності, на картину світу, що панувала раніше, і, нарешті, на самобутні традиції і звичаї, які передавалися з покоління до покоління. Ринкові стосунки диференціюють суспільство за видами діяльності, рівнем життя, соціального статусу та устремліннями. Потреби, які динамічно розвиваються, і пов'язана з цим поява нового розподілу праці вступають у протиріччя з колишніми політичними інститутами, орієнтованими на політичну єдність суспільства і цінності соціальної рівності і колективізму. Тому цілком закономірно, що перехід від традиційної політичної системи до сучасної пов'язаний з можливістю або навіть неминучістю криз політичного розвитку.

Політична модернізація є процесом зміни системних якостей політичного життя і функцій інститутів політичної системи під час переходу від традиційного суспільства до сучасного. Поняття «традиційне суспільство» і «сучасне суспільство» відображають різний рівень цивілізаційної зрілості соціальних систем, наявність різних механізмів соціальної регуляції і адаптації, а також технологій соціальних змін та фіксують різне місце і роль індивіда у

різних соціальних системах і можливості його самореалізації.

Для України необхідність і неминучість модернізації були зумовлені переважно зовнішніми історичними обставинами. Саме вони визначали момент її початку і темп, її конкретні завдання та поведінку основних соціальних груп. На початку 1990-х рр. Україна постала перед необхідністю здійснення широких реформ, які викликані соціально-економічною та політичною ситуацією у СРСР. Внаслідок розпаду Радянського Союзу і поразки комуністичної парадигми як політичної технології та системи господарювання Україні змушена була вирішувати практично миттєво й одночасно чотири завдання: становлення держави, політичної нації, громадянського суспільства і ринкової економіки. Українське несамотійне минуле зумовило суперечливий драматичний характер модернізації, фактичну відсутність зацікавлених у ній лідируючих соціальних груп, відносно пасивну реакцію суспільства на виклики історії [6].

Як відомо, одним із шляхів завоювання (досягнення) політичної влади є політичні реформи. Політична реформа (від лат. *reformare* – перетворювати) – це перетворення, зміна, переустрій політичного життя (порядків, інститутів, установ), які здійснюються в основному без змін основ існуючого ладу. Політична реформа передбачає еволюційний розвиток суспільства і його інститутів влади. Вона являє собою певний крок, етап прогресивного перетворення. У програмі НРУ записано «Реформи – шлях, спосіб реалізації Програми Руху. Реформування державного устрою, суспільства, економіки, формування численного заможного середнього класу – це і створення соціальної бази демократії, і творення умов для розвитку особистості, і забезпечення добробуту народу» [2].

З кінця 1990-х рр. під впливом суперечливої практики реалізації реформ питання «хорошого управління (*good governance*), дієздатність уряду, ефективність і якість державних інститутів, боротьба з корупцією усе частіше виникали на порядку денному соціально-економічних трансформацій і у «пакетах стратегій технічної допомоги» країнам, які розвиваються. У контексті суспільної трансформації

гасло «інститути мають значення», на думку Ф. Фукуями, стало новою ідеологічною мантрою міжнародних донорських інститутів і агентств з розвитку. Доречно зауважити, що під інститутами розуміли такі різні поняття, як демократія, федералізм, децентралізація, участь, соціальний капітал, культура, етнічність.

Суб'єктивним боком успішних реформ і інституційної дієздатності урядів країн, які їх здійснюють, є, згідно з Ф. Фукуямою, внутрішня потреба і наполегливий запит на реформи. Власне, йдеться про проблеми «політичної волі реформаторів і готовності суспільства (а не лише окремих груп і еліт) до реформ. Лише за наявності цих факторів можна говорити про можливість адаптації закордонних досвідів та моделей. Світовий досвід успішних модернізацій підтверджує можливість таких запозичень. Натомість на початку 90-х р. перед українською владою поставило питання про формування внутрішнього запиту на реформи і доказ своєї здатності їх втілити. Завдання для реформаторів – формувати реальну внутрішню потребу у реформуванні суспільства.

Цінним з методологічної точки зору є відмінність між обсягом державної активності і силою державної влади, тобто інституційною здатністю уряду планувати і здійснювати політику, а також утверджувати прозоро законність. Співвідношення між обсягом активності держави і його інституціональною дієздатністю не є фіксованим і може змінюватися у часі. На думку Ф. Фукуями, яскравий приклад такої трансформації – зміни у колишньому Радянському Союзі і багатьох інших авторитарних країнах у процесі реформ, коли з авторитарно-державною водою виливали і «дитину» урядової дієздатності. Спробуємо проаналізувати, наскільки правдоподібними є слова Ф. Фукуями стосовно України.

Говорячи про стратегію реформ у країнах, які розвиваються, Ф. Фукуяма констатує, що «оскільки не існує глобально істинних правил організації влади, сфера державного управління – це швидше мистецтво, ніж наука».[10, с.43] Мистецтво полягає у точному визначенні оптимальних співвідношень між централізацією і децентралізацією, державним контролем і самоорганізацією в

сучасних умовах організаційної невизначеності у плані прийняття та реалізації рішень.

Серед теоретичних моделей реформ і сценаріїв їх реалізації сформовано конвергентний підхід до реформаторської практики, на основі якого розроблено інтеграційну концепцію суспільних перетворень. Її авторами виступили російські вчені. Суть її полягає в тому, що це «концепція перехідного періоду від індустріального суспільства у формі державно-бюрократичного соціалізму до постіндустріального суспільства в соціально орієнтованій державній формі. Вона передбачає процес природного розвитку суспільства на засадах багатовікового позитивного формування і розбудови російської держави, взаємодії її зі світовим співтовариством як об'єктивним процесом акумуляції і перенесення на російський ґрунт досягнень цивілізації»[7]. Планувалося реалізувати цю модель у Росії та в Україні.

Однак на практиці реалізовувалася інша модель реформувань – ліберально-монетаристська, запропонована Міжнародним валютним фондом та Світовим банком. Суть її полягала у відстороненні держави від управління економікою, лібералізація цін і зовнішньої торгівлі, приватизація, бездефіцитний бюджет, зовнішні інвестиції та кредити. Соціально-економічна модель реформування в Україні передбачала й прийняття нової моделі суспільного устрою на засадах переходу до ринку, змішаної економіки, громадянського суспільства, ліберальної демократії, політичного й ідеологічного плюралізму.

Необхідною умовою ефективного реформування мала бути ґрунтовна законодавча база реформ. Водночас вагомим фактор для українських реформаторів мало стати, однак, на жаль, не стало, твердження, що реформи – це плановий, організований процес, який неможливо здійснити без сильної і відповідальної влади. На початок модернізаційних процесів такої влади створено не було. Власне, реформаційний процес розвивався переважно стихійно. Відсутня була дієва структура стратегічного планування та управління. Хоча нормативні документи стратегічної спрямованості створювалися усіма урядами і парламентами. Однак не реалізовувалися. З цього приводу В. Ворона констатує: «Цілеспрямованість реформ в Україні, як записано

в усіх офіційних документах від моменту проголошення незалежності й зафіксовано Конституцією України, – це по-перше, ринкові відносини в економіці на основі поєднання різних форм власності, зокрема й приватної, на засоби виробництва; по-друге, демократія в політичному, соціальному й духовному житті суспільства»[1, с.13–14].

Важливим напрямом реформи політичної системи України необхідно було визначити трансформацію владно-централізованих органів у владно-самоорганізаційні для гармонійного взаємозв'язку центру і регіонів, держави і громадянського суспільства. Однак цього здійснено не було.

У процесі політичного реформування в Україні упродовж останніх десятиліть двадцятого століття варто виділити три періоди: перший – 1985 – перша половина 1991 рр. – період реформування владних радянських структур шляхом конституційних поправок; другий – друга половина 1991 р. – перша половина 1996 рр. – створення державних інститутів незалежної держави та вибір стратегії розвитку; третій – друга половина 1996 р. – початок 2000 р. – період зміцнення інституту президентства, послаблення впливу парламенту та місцевих органів влади.

Мотивуючи початок першого періоду 1985 р., ми поділяємо погляд В. Шляпентохи, який, порівнюючи пострадянське суспільство із радянським, за вихідний брав 1985 р., а не 1990–1991 рр., «оскільки в ці роки радянська економіка була вже дезорганізована горбачовськими економічними й особливо політичними реформами»[9, с.120]. Йдеться, насамперед, про XIX Всесоюзну партійну конференцію (липень-червень 1988 р.), яка порушила питання про необхідність глибокого реформування політичної системи. Було проголошено курс на парламентаризм, створення правової держави, розподіл влади. Основою політичної реформи мала стати, насамперед, кардинальна трансформація владних структур, а також оновлення виборчої системи, зміна структури й принципів діяльності верхніх органів державної влади. Вибори 1989 р. були важливим фактором у схемі реформування політичної системи УРСР. Доречним буде зазначити, що Верховна Рада України стала віддзеркаленням не лише основних тенденцій в органах державної влади, а й настроїв у країні та зміні базових

цінностей суспільства. Саме Верховна Рада України XII скликання брала активну участь у створенні основ для функціонування всіх державно-правових інституцій, умов для здійснення демократичних реформ. За чотири роки ухвалено 402 закони, 1108 постанов нормативного характеру [5, с.179]. Проте в умовах відсутності цілісної концепції переходу від тоталітарного до демократичного суспільства більшість з них виявилася відірваними від життя і, як наслідок, – не спрацювали.

Депутатський корпус Верховної Ради України XII скликання поміняв чотири уряди. Парламент розглянув і ухвалив сім програм виходу з економічної кризи. Жодна з них не була реалізована.

Водночас розпочався рух знизу, активно почали створюватися громадські та політичні організації. Протистояння вилилося у форму «влада – народ – опозиція. Упродовж лише одного року (січень 1989 р. – лютий 1990 р.) опозиція організувала та провела 1565 масових заходів, з них 732 – несанкціонованих [5, с.11].

24 жовтня 1990 р. з Конституції УРСР було вилучено шосту статтю. У другій половині 1990 р. Верховна Рада України прийняла закони УРСР про місцеві ради народних депутатів і місцеве самоврядування, структуру органів виконавчої влади республіки, міліцію та податкову службу.

У процесі становлення і реформування системи державного управління в Україні важливу роль відіграла Декларація про державний суверенітет України. Суверенітет України передбачав створення власної системи органів державної влади, визначення концептуальних підходів до питань організації державної влади та конституційного статусу вищих ланок державного управління, формування правових засад державного механізму.

У період з 16 липня 1990 р., коли була прийнята Декларація і до серпня 1991 р. відбувається процес адаптації існуючої системи з державного управління до нових політичних і економічних реалій. Адміністративні перетворення у вказаний період не мали системного характеру, однак принципи і орієнтири, визначені у цей період, зробили вплив на подальше формування системи державного управління.

Реформування Ради Міністрів УРСР у Кабінет Міністрів у квітні– червні 1991 р. надало більшої незалежності урядові від Верховної Ради України, а створення ряду міністерств і їх вихід із-під союзного підпорядкування стало передумовою функціонування виконавчої гілки влади в умовах незалежності. Однак це не привело до суттєвих змін в економіці України.

Важливі зміни були започатковані у місцевого самоврядуванні. Прийнято Закон України «Про місцеві ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування» (1990 р.) та «Про місцеві ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування» (1992 р.). Перший закон запроваджував нові принципи самоврядування, другий – започаткував формальне роздержавлення місцевих рад. Реальне розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади (адміністраціями) було здійснено на основі Конституції та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Після дострокових виборів 1994 р. Президента України гарантові вдалося зміцнити свої позиції, підкоривши собі уряд, внівши поправки до Конституції та запровадивши інститут представника президента (Закон України «Про Представника Президента» від 5 березня 1992 р.) на місцях. Це суттєво обмежило роль рад у місцевому самоврядуванні.

На початку 1990-х рр. Україна, як і всі пострадянські та постсоціалістичні країни, стала перед вибором, яку політичну модель доцільно будувати у державі. Частина політиків та державних діячів запропонувала ввести в Україні посаду Президента. Однак, загалом, державна еліта не відчувала потреби у такому інституті. Дещо по-іншому почали оцінювати інститут президентства, після появи цієї інституції у Росії. Крім того, вагомим фактором було те, що проголошений суверенітет не давав відчутних результатів: московський центр не поспішав ділитися владою. Тому й з'явилася думка про те, що Президент розв'яже існуючі проблеми, змінить ситуацію на краще. Натомість інша частина, насамперед народні депутати, виступали противниками інституту президентства, вважаючи, що він несе загрозу парламентаризму та демократії.

У процесі обговорення можливості та доцільності запровадження в Україні інституту президентства, погляди представників політичних сил на проблему поляризувалися. Аргументи на користь того, що інститут президентства історично виправдав себе у багатьох країнах світу перемогли. Становлення інституту президентства стало ключовим у реформуванні державної влади, пов'язаною з проголошенням незалежності України та зміною її конституційного ладу.

Верховна Рада України 19 травня 1991 р. затвердила Концепцію нової Конституції України, яка серед основних положень передбачала державну модель управління у формі президентської республіки, запровадження посади Президента і віце-президента країни. Однак у законі України від 5 липня 1991 р. «Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного закону) Української РСР» законодавча влада, навпаки, посилювала свої функції, зокрема щодо кадрових призначень, а посада віце-президента так і не була запроваджена. У цей же день були прийняті Закон України «Про вибори Президента Української РСР» та Закон України «Про Президента Української РСР». Останній зафіксував наявність у структурі виконавчої влади поряд з посадою Президента, посади Прем'єр-міністра. Це стало підставою для формування нової системи влади, а саме – напівпрезидентської республіки. Закон також зафіксував, що «Президент не може передавати свої повноваження іншим особам або органам».

1 грудня 1991 р. Л. Кравчука обрали першим Президентом незалежної України. Указом Президента №6 від 13 грудня 1991 р. створювався новий орган державної влади – Адміністрація Президента, яка фактично дублювала структурні підрозділи ЦК КПУ. Теоретично, перший Президент намагався юридично закріпити поділ влад: «Без зволікань закріпити й конкретизувати в Конституції принцип декларації про розподіл влади, зокрема на законодавчу і виконавчу»[3, с.42].

Однак у реальності боротьба за розподіл повноважень між Л. Кравчуком та Прем'єр-міністром Л. Кучмою, яка відбувалася на тлі погіршення економічного становища

суспільства, спричинила у червні 1993 р. політичний страйк шахтарів Донбасу, які вимагали проведення референдуму про довіру Президентові, парламенту і радам усіх рівнів. Гостра криза влади, яка виникла в державі, призвела до дострокового припинення повноважень Президента і парламенту 24 вересня 1993 р.

Рештки старої системи управління та державної влади, які зазнали несуттєвих змін на початку 90-х рр., мали деструктивний вплив на взаємовідносини органів законодавчої та виконавчої гілок влади. Кадровий склад перших урядів України, незважаючи на численні ротації, зазнав незначних змін. Зокрема, уряд В. Фокіна оновився лише на 8 осіб, тоді як уряд Л. Кучми – на 32-40%. Залишалася старою і структура Кабінету Міністрів. Чи не кожен з урядів ставив за завдання проведення адміністративної реформи, та в основному ці заходи передбачали скорочення центральних органів виконавчої влади та чисельності їх штатів. Однак лише у 1999 р. розпочалися реальні зміни у її структурі.

Реорганізація та утворення нових органів державної влади на початку 90-х рр. відбувалися внаслідок компіляції аналогічних процесів у пострадянських країнах, і насамперед Росії. Упродовж кількох років у політичній боротьбі було остаточно розмежовано владні повноваження між гілками влади. Основною причиною конфронтації був перерозподіл виконавчих повноважень від Верховної Ради України на користь Президента та Конституційного Суду. Наріжними питаннями стали основи формування та підпорядкування Кабінету Міністрів України та органів влади на місцях. Так, прихильники парламентської форми правління намагалися відновити владу Рад, а президентської – домагалися встановлення президентської вертикалі, що й знайшло своє законодавче втілення в 1992–1995 рр. Досягнутий в Конституції 1996 р. компроміс між гілками влади, що проявився у закріпленні президентсько-парламентської форми правління, дещо послабив, проте не зупинив боротьбу між ними. Упродовж першого десятиліття існування держави означена проблема не знайшла свого остаточного розв'язання – не було прийнято Закон «Про Кабінет Міністрів України», а положення щодо сфер діяльності органів влади на місцях містили в собі суперечності, що й

призводило до конфліктів між державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування.

Структура судової системи України залишалася незмінною з 1991 р., за винятком заснування Конституційного Суду 3 червня 1992 р. З прийняттям Конституції відбулося частково зменшення конфронтації між гілками державної влади.

Питання адміністративно-територіального поділу в Україні регламентувалися Положенням про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою України, затвердженим Указом Верховної Ради України «Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою України» від 12 березня 1995 р.

Повільна ротація еліт упродовж 1991–1993 рр. лише частково торкнулася регіонів, де при владі в основному залишилися представники колишньої номенклатури. У процесі проведення приватизації почали формуватися неформальні олігархічні альянси політичної і економічної еліт.

Система державного управління, яка склалася у 90-ті р., містила в собі серйозні недоліки, які були і до цього часу залишаються одним з основних перешкод для модернізації української економіки. Низький рівень виконавської дисципліни, повсюдне поширення корупції, неефективні технології роботи адміністративного апарату, наявність великої кількості дублюючих і зайвих функцій в органах державної влади призводять до неефективності роботи держави як такої. Окремо слід зазначити проблеми, пов'язані з кадровим забезпеченням державного управління – рівень заробітної плати у поєднанні з низьким престижем держави як потенційного працедавця привели до того, що професійний рівень державних службовців різко деградував. У зв'язку з цим очевидна необхідність проведення серйозних реформ у сфері державного управління.

Реформування існуючих та створення нових органів влади на початку 90-х рр. забезпечило перехід від статусу союзної республіки з вкрай обмеженим суверенітетом до самостійної держави. Характерним для цього періоду було поєднання елементів парламентської республіки, президентського правління й радянської влади. Таке поєднання не було життєздатним, і тому головною проблемою для тогочасного

державотворення був вибір форми правління. Закономірно, що симбіоз різних форм правління найімовірніше міг призвести до неспроможності політичної влади, її дискредитації та, власне, – до політичної кризи.

Владні суперечності, які виникли відразу після президентських виборів, мали інституційний характер й були спричинені ініціативою Президента України Л. Кравчука вибудувати власну виконавчу вертикаль шляхом заснування посад представників Президента на місцях як вищих посадових осіб виконавчої влади, бажанням перебрати на себе частку повноважень парламенту, видаючи укази з економічних питань, та прагненням безпосередньо керувати урядом.

Насамперед, необхідно було вирішити проблеми розмежування владних повноважень між парламентом і Президентом України, виконавчою владою, визначитися зі статусом місцевих рад, структурою виконавчої влади на місцях, створенням Конституційного Суду. Пошуки компромісів на цьому шляху знайшли своє втілення у проекті Закону України «Про застосування Закону України «Про державну владу і місцеве самоврядування в Україні» та зміни Конституції України (Основного закону) України у зв'язку з його прийняттям». Відхилення Верховною Радою України цього законопроекту унеможливили удосконалення функціонування органів влади та всього державного механізму, що призвело до загострення політичного протистояння у суспільстві.

Водночас, уже наприкінці 1992 р., оцінюючи соціально-політичну ситуацію в Україні, констатували, що найбільш помітні зміни сталися на терені державотворення – Україна створила головні атрибути держави, її визнав світ, зріс рівень свободи громадян, почалося становлення багатопартійності, зароджувалося вільне підприємництво [4, с.55].

Однак проблема формування ефективних державних структур була надзвичайно складною. Причинами цього були: 1) сильна дифузія джерел влади; 2) розрив влади та відповідальності її носіїв за результати своєї діяльності; 3) зростання непорозуміння між владними структурами та громадськістю; 4) боротьба між горизонтальними та

вертикальними структурами влади; 5) відсутність чітко визначених принципів зв'язку між законодавчою, виконавчою та судовою владою; 6) відсутність чітко сформованої конструктивної опозиції.

Та якщо оцінювати українську модернізацію, не ривняючись на теоретичні схеми реформаторів і практику модернізації країн, що мають якісно інші стартові соціальні ресурси, а ведучи відлік від стартових можливостей нашого суспільства, успіхи починають здаватися разючими. Переживаючи період народження держави, Україна зуміла уникнути звичайних для такого періоду катастрофічних внутрішніх і зовнішніх політичних конфліктів. У перші роки незалежності в умовах безсилої держави українці зуміли зберегти соціальний гомеостаз, практично миттєво створивши народну тіньову економіку. Масова приватизація додала динаміки процесові модернізації економіки, забезпечивши практичну синхронність (зменшила період запізнювання) цього процесу, порівняно з іншими європейськими посткомуністичними країнами. Відбувалося суперечливе за соціальними проявами, але винятково стратегічно важливе відмирання ресурсовитратних виробництв, які виконували імперські завдання, але часто не створювали нової вартості. На підприємствах і в галузях, що виробляють продукцію, на яку є попит, спостерігається активна адаптація до реалій ринкової відкритої економіки.

Поділяємо точку зору О. Пасхавера, що кричуща невідповідність між реформаторськими очікуваннями і некерованою дійсністю викликала тотально негативні оцінки української модернізації [6].

Запроваджена модель ринкової трансформації на початку незалежності не мала необхідної соціальної спрямованості. Формула «спочатку реформи, а потім реалізація завдань соціального розвитку», визначена вже на початку перехідного періоду, виявилася не просто помилковою, а глибоко деструктивною. На практиці вона звелася до того, що реформи здійснювалися ціною соціальних втрат. У багатьох випадках демонтовано навіть ті соціальні цінності, які свого часу були запозичені західними країнами та інтегровані у сучасні цивілізаційні процеси. Відповідно, економічні реформи не сприяли досягненню визначальної мети

трансформаційного процесу – становленню середнього класу як основного носія демократії, соціальної та політичної стабільності у суспільстві, економічного прогресу. Не було забезпечено становлення принципово нової, адаптованої до ринкової економіки соціальної інфраструктури. Реформи не сприяли подоланню бідності, глибокого матеріального розшарування населення, яке набагато перевищувало відповідні показники розвинених країн і не сприяло утвердженню у суспільстві надійної соціальної та політичної стабільності. Помилковість прийнятої на старті реформ моделі ринкової трансформації полягала в оцінці України як держави нерозвиненої не лише з економічної, а й науково-технічної і технологічної точок зору, з усіма наслідками, що з цього випливали. Ця хибна позиція не дозволила створити необхідні умови для примноження та зміцнення інтелектуального потенціалу суспільства, інноваційного розвитку економіки, освоєння нових високих технологій, подолання структурних деформацій, успадкованих від адміністративно-командної системи. У кінцевому підсумку економічна динаміка не набула сучасної постіндустріальної спрямованості, що мало стати стрижнем трансформаційного процесу. Почався рух у зворотному напрямі – демонтажу відповідного потенціалу розвитку, до запровадження стандартів країн, які спеціалізуються на обслуговуванні потреб постіндустріального центру.

Таким чином, наприкінці 90-х рр. Україна, трансформуючи свої політичні, ідеологічні, економічні, соціальні, культурні засади і структури, не завершила пошук нових альтернатив, внаслідок чого опинилася у розряді перехідних, маргінальних суспільств. Причинами цього були: нерішучість і стихійність у проведенні реформ; повільне реформування правової бази, надієвість прийнятих законів; протистояння між гілками влади і недієздатність урядів України; недостатня увага і недосконалий механізм соціальних компенсацій; наявність величезного бюрократичного, командно-адміністративного апарату.

Суперечності українського державотворення 90-х рр. виявилися набагато глибшими, ніж видавалося, а сукупність політичних і соціальних процесів, які вимагали змін, не піддавалися або піддавалися малою мірою управлінським

діям, які не завжди виявлялися професійними. Все це було зумовлено як процесами української модернізації, так і реалізацією напрямів державної політики, соціальних програм та управлінських рішень.

1. Ворона В. Україна прямує до ринкового суспільства та демократії: не розгубити б дорогою народ (передмова) / В. Ворона // Українське суспільство на порозі третього тисячоліття: Колективна монографія / За. ред. М.О. Шульги. – К.: Ін-т соціології НАН України, 1999.

2. Ідеологічні засади Народного руху України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nru.org.ua/about/program/?id=17>

3. Кравчук Л. «Є така держава – Україна». Матеріали з виступів, інтерв'ю, прес-конференцій, брифінгів, відповідей на запитання / Упор. та перед. М. Шпаковатого / Л. Кравчук – К.: Глобус, 1992.

4. Кремінь В. Соціально-політична ситуація в Україні на кінець 1992 р.: стан і тенденції розвитку / В. Кремінь, П. Ситник, М. Міщенко, В. Небоженко // Політологічні читання. – 1993. – №1.

5. Литвин В.М. Суспільно-політичне життя України / В.М. Литвин // Україна: утвердження незалежної держави (1991–2001 рр.). – К.: Альтернативи, 2001.

6. Пасхавер О. Українські реформи або приватизацію ніхто не любить / О. Пасхавер // Дзеркало тижня. – 2003.

7. Реформа России: концепция и стратегия // Российская газета. – 1993. – 3 июля.

8. Центральний державний архів громадських організацій України (далі – ЦДАГО України). – Ф.1. – Оп.32. – Спр.2872. – Арк.41, 42.

9. Шляпентох В.Э. Советский Союз – нормальное тоталитарное общество / В.Э. Шляпентох // Социологические исследования. – 2002. – №2.

10. Fukuyama F. State-Building. Governance and World Order in the 21 st Century / Fukuyama F. – Ithaca; New York; Cornell University Press, 2004. – P.43.